

A MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK AZ UNESCO KIADVÁNYAIBAN*

RÓZSA GYÖRGY

I

Az UNESCO-nak, az Egyesült Nemzetek Nevelési, Tudományos és Kulturális Szervezetének fontos szerepe van a békés egymás mellett élés elvének érvényesülésében, a keleti és nyugati kulturális értékek kölcsönös megbecsülésében, a nemzetközi tudományos gondolat-cserében, a gazdaságilag elmaradott országok kulturális felemelkedésében — hogy csak a legfontosabbakat ragadjuk ki e nemzetközi szervezet feladatai közül.

Az UNESCO-nak mindeme feladatok — és az itt fel nem soroltak — megvalósítására különböző akciók lehetősége, módszerek, eszközök, anyagaiak, végül de nem utolsó sorban kiadványok állnak rendelkezésére, illetve szükség szerint ezeket szervezi meg a kitűzött célok elérése érdekében.

Kulturális-tudományos fejlesztési programok kidolgozása, nemzetközi konferenciák szervezése, ösztöndíjak odaítélése, szakértők kiküldése, kutatások finanszírozása, kiadványok megjelentetése (vagy támogatása) — mind-mind hatékony akciói és módszerei az UNESCO munkájának.

Az UNESCO tagállamai nemcsak közvetlenül, hanem *közvetve, áttételek útján is* részesülhetnek az UNESCO munkájának eredményeiből. Így például az egyes országok tudományos-kulturális „jó hírének a világban” igen fontos eszközei az UNESCO-kiadványok — kiváltképp a tájékoztatási-bibliográfiai kiadványok — még ha nem is kizárólagos letéteményesei ennek. A dolog természetéből következik az, hogy ti. az UNESCO nem kutató intézmény, hogy a tudományos gondolatcsere előmozdítására a kiadványok terén, az UNESCO — helyesen — nem önálló tudományos eredmények publikálására — amelynek világszerte megvannak a közlönyei — helyezi a fősúlyt, hanem az ezekből történő nemzetközi méretű tájékoztatásra. A tájékoztatás itt széles értelemben

* A címben foglalt kérdés vizsgálatát az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya és a Magyar UNESCO Bizottság Tudományos Albizottsága kezdeményezte. A szerző felhasználta az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályához tartozó kutatóintézetek vonatkozó anyagszolgáltatását is.

fogható fel, nevezetesen tudományos szakbibliográfiák, reference-művek, folyamatos információ a világ tudományos életéről stb. Az UNESCO kiadványoknak tehát nem az a feladatuk, hogy különféle tudományterületekről tanulmányokat, cikkeket közöljenek — alkalmasint, ezt is elláthatják — hanem az, hogy nagyvonalú, szakszerű eligazítást nyújtsanak az egész világ szakirodalmáról, a kutatás szervezeteiről, műhelyeiről.

Tekintettel arra a nagyjelentőségű szerepre, amit az UNESCO, közelebbről az UNESCO-kiadványok betöltene a világ tudományosságának tájékoztatásában, a magyar társadalomtudomány szempontjából — de az UNESCO szempontjából is — érdekes megvizsgálni a kapcsolatok alakulását, vagyis azt, hogyan szerepel a magyar társadalomtudomány a világszervezet kiadványaiban. Egy ilyen vizsgálat, felmérés adalékul szolgálhat a kapcsolatok szervezetebbé tételéhez, megjavításához és hatékonyabbá válásához és bizonyos következtetésekre lehet alkalmas mind az illetékes magyar szervek, mind az UNESCO számára.

Társadalomtudomány alatt itt, a társadalmi tudományok azon ágazatai értendők, amelyek az UNESCO-nál a „sciences sociales” fogalomkörébe tartoznak.

A vizsgálat köre tehát elsősorban a következő diszciplínákra terjedt ki (UNESCO-terminológia szerint):

társadalomtudományok általában
 állam (politikai)-tudományok
 jogtudomány
 közgazdaságtudomány
 statisztika

társadalmi-kulturális tudományok (szociológia, antropológia, néprajz) de érintette a filozófiai, pedagógiai, földrajzi stb. tudományokat is. Kimaradt viszont a történettudomány, amely az UNESCO-n kívül hagyományos nemzetközi szervezetekkel és kiadványokkal rendelkezik. Ugyancsak kívülmaradt a vizsgálat körén a könyvészet és a bibliográfia is, amelyekre vonatkozóan *Gombóc István* végzett felmérést. (Az UNESCO bibliográfiai munkája. Budapest, 1958. Országos Könyvtárügyi Tanács. 62 o.)

A megvizsgált tudományágaknak az UNESCO kiadványaiban való szerepléséből bizonyos *általánosítható* következtetések vonhatók le a magyar társadalomtudomány egészének, sőt ezen túlmenően — sok tekintetben — az egész magyar tudományos élet UNESCO kapcsolataira is.

A vizsgálat kettős vonatkozásban mérte fel és elemezte a szakirodalom tükrében a magyar társadalomtudomány és az UNESCO közötti kapcsolatokat, vagyis hogyan szerepel egyrészt Magyarország mint a publikációk *tárgya*, másrészt a magyar társadalomtudomány mint a publikációk *forrása*.

II

A felméréshez és elemzéshez a teljesség igénye nélkül — a következő átfogó és jellemző források szolgáltak alapul:

a) *Időszakos kiadványok*

International Social Science Journal (1959-ig Bulletin)

Impact Science et Sociétés

Reports and Papers in the Social Sciences

Current Sociology

International Bibliography of Economics

International Bibliography of Sociology

International Bibliography of Political Science

International Bibliography of Social and Cultural Anthropology

International Political Science Abstracts

b) *Monografikus kiadványok*

International Register of Current Team Research in the Social Sciences 1955.

International Repertory of Social Science Documentation Centres 1955.

Theses de sciences sociales 1952.

Liste mondiale des périodiques spécialisés dans les sciences sociales. 1951.

L'éducation dans le monde 1953.

Étude des bibliographies courantes des publications officielles nationales 1958.

A felsorolt kiadványok nem képviselik a szóba jöhető valamennyi UNESCO kiadványokat — csak a legátfogóbbakat és a legjellemzőbbeket. Az időszakos kiadványok elemzése nem törekszik a teljesség igényére, vagyis nem az összes, vagy teljes évfolyamok és sorozatok vizsgálatán alapul — erre szükség sincs — hanem néhány szám, illetve kötet adatain, amelyek általánosíthatók.

A szélesebb áttekinthetőség kedvéért a magyar adatok mellett, több esetben összehasonlításképpen, helyet kaptak más szocialista országokra vonatkozó adatok is.

International Social Science Journal

A folyóirat „közlemények” része magyar vonatkozásokat alig tartalmaz, a szocialista országok közül különösen Lengyelországgal foglalkozik sokat. Így például az 1959. 1. számban ismerteti a francia–lengyel közös szemináriumot a közvéleménykutatás kérdéseiről. Az 1958. 1. száma részletesen ismerteti az angol–lengyel tudományos megbeszélést az iparosítás társadalmi következményeiről. 1957. 2. száma pedig a tanulmányi (tematikus) részben lengyel forrásokból nagyobb összeállítást közöl a társadalmi változásokról Lengyelországban („Changements sociaux en Pologne”). 1959. 2. számának

tanulmányi része a szovjet társadalomtudományi képzéssel foglalkozik („Teaching of the social sciences in the higher educational establishments of the U. S. S. R.”).

Impact Science et Société

Magyar vonatkozásokat alig tartalmaz.

Reports and Papers in the Social Sciences

Magyarország, vagy a többi szocialista országok elenyésző mértékben szerepelnek.

Current Sociology. Trend Report and Bibliography.

A szűrőpróbaszerűen megvizsgált 1957. 3., 1958. 1., 1958. 2. számokban Magyarország sem mint forrás, sem mint a tájékoztatás tárgya nem szerepel és ugyanez vonatkozik a többi szocialista országra is. Kivétel ez alól az 1958. 2. szám, amely a lengyel Nowe Drogi-ból vesz át cikket.

International Bibliography of Economics

Eddig 1—6. kötete jelent meg 1952—1958-ig dolgozva fel a nemzetközi közgazdasági irodalmat.

Az 1—5. kötetben Magyarország és a magyar közgazdaságtudomány szerepeltetése hiányos. Az 1. kötetben a magyar állami költségvetéssel egy cím sem foglalkozik és ebben a kötetben, valamint a további kötetekben is a kevés Magyarországgal foglalkozó tétel közül is találni nem elsőrendű forrásértékkel bíró külföldi tételeket is. Így például a 2. kötet Magyarországról 18 tételben tájékoztat, amelyből 10 nyugati forrás (elsősorban a washingtoni Mid-European Center Studies kiadványai alapján). A 3. kötet 24 magyar vonatkozású tételt tartalmaz (ebből 5 nem-marxista forrásból), a 4. kötet Magyarországról 56 tételt közöl túlnyomórészt eredeti magyar anyag alapján. Az 5. kötet 28 magyar vonatkozású tételt tartalmaz, míg a 6. kötet 93 tételt.

Ez utóbbihoz a magyar anyagot a Központi Statisztikai Hivatal és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtárai szolgáltatják (amit a kötet bevezetőjében az UNESCO elismeréssel nyugtáz). Összehasonlítva a *Magyarországgal foglalkozó tételek mennyiségét és minőségét valamennyi megelőző kötettel szemben, vagy más UNESCO-kiadványokkal, szembevetve a pozitív különbség.* Ez arra enged következtetni, hogy közös erőfeszítéssel, a magyar tudományos intézmények és a megfelelő UNESCO-szerkesztőségek együttműködésével pozitív eredmények érhetők el. Jellemző egyébként, hogy a *Szovjetunió* az UNESCO nemzetközi közgazdasági bibliográfiai sorozata 6. kötetében *169 időszakos kiadvánnyal* szerepel, ami arról tanúskodik, hogy az illetékes szovjet szervek súlyt helyeznek az UNESCO-kiadványokban történő szereplésre (a szovjet közreműködést a kötet előszavában ugyancsak elismeréssel nyugtázza a szerkesztőség).

Az 1—5. kötetek fő magyar forrásai: a Társadalmi Szemle, a Statisztikai Szemle és a Jogtudományi Közlöny. A 6. kötet 6 magyar folyóiratot dolgoz fel úm.: Jogtudományi Közlöny, Közgazdasági Szemle, Külkereskedelem, Pénzügy és Számvitel, Statisztikai Szemle, Társadalmi Szemle. (Összehasonlításul a szocialista országok feldolgozott folyóiratainak száma: szovjet 169, csehszlovák 5, román 2, bolgár 1, lengyel 28, NDK 7 és jugoszláv 15.) A folyóiratokon kívül, a bibliográfiai sorozat e legutóbbi kötete valamennyi 1957-ben megjelent lényeges magyar közgazdasági és statisztikai kiadvány adatait is magában foglalja. A 95 tétel természetesen önmagában nem is tükrözi a magyar közgazdaságtudomány szereplését, mert ez a szám csak a Magyarországgal foglalkozó kiadványokat és cikkeket tartalmazza és nincsenek benne a magyar szerzőktől eredő elméleti, vagy a tőkés gazdasággal foglalkozó és általában azok a közlemények, amelyek nem kapcsolódnak a magyar népgazdasághoz.

Azt lehet mondani, hogy *e bibliográfiai sorozat 6. kötete tulajdonképpen az első az UNESCO társadalomtudományi bibliográfiai közül, amely megfelelően foglalkozik Magyarországgal és valóban áttekintést nyújt a magyar közgazdasági-statisztikai irodalomról.*

International Bibliography of Sociology. Vol. 6.

Három magyar folyóirat anyagát dolgozza fel úm.: Jogtudományi Közlöny, Statisztikai Szemle, Társadalmi Szemle. Összehasonlításuként a többi szocialista ország folyóiratainak számával: Szovjetunió 26, Csehszlovákia 5, Lengyelország 6, Románia 1, NDK 1, és Jugoszlávia 11.

International Bibliography of Political Science. Vol. 6.

Feldolgozott magyar folyóiratok: Jogtudományi Közlöny, Közgazdasági Szemle, Statisztikai Szemle, Társadalmi Szemle.

International Bibliography of Social and Cultural Anthropology. Vol. 1., Vol. 2.

Az Ethnographiát csak az 1. kötet dolgozza fel. A Néprajzi Értesítő 1956. évi 17 tanulmányából csak hétről tájékoztat, nem a legszakszerűbb válogatással. Az akadémiai Acták feldolgozása fogyatékos, míg a könyvekről történő tájékoztatás ötletszerű. Így például kimaradt a *Studia Memoriae* Belae Bartók Sacra, Gunda Béla: Néprajzi gyűjtőúton stb.

International Political Science Abstracts. 1957. Vol. 7., 4. sz.

Magyar folyóiratot nem dolgoz fel, ezzel szemben nyugati források alapján több magyar vonatkozású tételt sorol fel.

International Register of Current Team Research in the Social Sciences. 1950—1952. 1953.

A kiadványban viszonylag kevés számú európai ország szerepel, a szocialista országok közül csak Jugoszlávia. A munkát kérdőívek alapján

állították össze, a szocialista országok az előszó szerint nem válaszoltak, vagy nemleges válaszokat küldtek a kérdőívekre.

International Repertory of Social Science Documentation Centres. 1952.

16 ország szerepel ebben a reference-munkában, szocialista ország egy sem.

Thèses de sciences sociales — Catalogue analytique international de thèses inédites de doctorat. 1940—1950. 1952.

A kiadatlan társadalomtudományi doktori disszertációk bibliográfiájában Magyarország mint forrás nem szerepel (30 UNESCO tagországot kértek fel adatszolgáltatásra), a szocialista országok közül csak Csehszlovákia szerepel forrásként. Magyarországgal egyébként egy a gráci, egy pedig a párizsi egyetemen benyújtott disszertáció foglalkozik.

Liste mondiale des périodiques spécialisés dans les sciences sociales. 2. ed. 1957.

Hozzávetőleg 1000 társadalomtudományi folyóiratot ismertet, Magyarország a következőkkel szerepel: Acta Ethnographica, Ethnographia, Jogtudományi Közlöny, Közgazdasági Szemle, Magyar—Szovjet Közgazdasági Szemle, Statisztikai Szemle, Társadalmi Szemle. A kötet az 1955. évi állapotokat tükrözi. Ekkor azonban a Magyar—Szovjet Közgazdasági Szemle már egy esztendeje megszűnt, ugyanakkor nem szerepel például a Pénzügyi Szemle. A válogatás kritériumai különben sem elég világosak, mert például a Szovjetuniónál szerepeltetik a Vnesnjaja Torgovlja külkereskedelmi folyóiratot, Csehszlovákiánál a Záhronicny Obchod-ot, az NDK-nál viszont hiányzik az Aussenhandel, szerepel az NDK-nál az Einheit, de hiányzik Franciaországnál a Cahiers du Communisme. Számos ilyen és hasonló következtetésre lehetne még rámutatni. (Részletes ismertetését ld. az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei IX. köt. 3—4. számában.)

Inventaire raisonnées des services périodiques de documentation de sciences social. 1951.

Magyarország nem szerepel.

L'éducation dans le monde. 1955.

A magyar oktatásügyi rendszert is ismerteti.

Catalogue des sources de documentation juridique dans le monde. 2. ed. 1957

A magyar anyag összeállításában részt vett az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete.

Étude des bibliographies courantes des publications officielles nationales. 1958..

A többi szocialista országhoz hasonlóan, Magyarország is megfelelően szerepel a kiadványban.

Az MTA-nál a társadalmi-történeti tudományokhoz tartozó, de az UNESCO-nál a „sciences sociales” fogalomkörébe nem tartozó diszciplínák közül, pl. a földrajztudomány két reprezentatív nemzetközi tájékoztató kiadványának a *Bibliographie Cartographique Internationale* és a *Bibliographie Géographique Internationale* (mindkettő UNESCO által támogatott kiadvány) magyar vonatkozásai sem kielégítőek.

III

A felmérésből kitűnik — anélkül is, hogy részletes statisztikát kellene készíteni —, hogy számos UNESCO-kiadványban Magyarország, a magyar társadalomtudomány sem mennyiségileg (az adatok, a tételek mennyisége), sem minőségileg (forrásérték szempontjából) nincs megfelelően képviselve. Több kiadványban egyáltalán, vagy csak nyugati forrásból, vagy alig találni politikailag-tudományosan forrásértékű magyar adatokat.

A legtöbbet idézett magyar források közé tartozik a Társadalmi Szemle, Statisztikai Szemle, Jogtudományi Közlöny. De még a folyóiratoknál is rosszabb a helyzet a könyvek terén és ez részben objektív adottság is (regisztrálási problémák, fokozott nyelvi nehézségek).

A Current Sociology megvizsgálta három számában semmi magyar vonatkozás nem található, az International Social Science Journal szinte teljesen nélkülözi a magyar vonatkozásokat, ritka kivételek az olyan kiadványok, amelyek ebből a szempontból kielégítőnek tekinthetők. Ilyen például az International Bibliography of Economics 6. kötete (95 tétel Magyarországról), a két nagy jogi dokumentációs kiadvány; ezekhez hazai intézmények szolgáltatott anyagot.

Az UNESCO társadalomtudományi kiadványainak elemzése magyar szempontból, mindent összevetve meglehetősen negatív képet mutat. A magyar társadalomtudomány sem mint forrás, Magyarország és a magyar társadalomtudomány sem mint a tájékoztatás tárgya nem szerepel kielégítő módon. Ebből a megállapításból következik, hogy egyrészt tudományos „hírünk a világban” nem érvényesül a kívánatos módon az UNESCO kiadványai által, másrészt a magyar tudomány a nem eléggé hatékony UNESCO kapcsolatok következtében nem hallathatja hangját esetleg olyan kérdésekben, amelyekhez volna hozzátenni valója. Vagyis a nem kielégítő tájékoztatás következményeként nemcsak Magyarország és a magyar társadalomtudomány nem érvényesül megfelelően az UNESCO kiadványaiban, hanem más országok kutatói sem kaphatnak helyes képet a magyar társadalomtudományról, gyakorlatilag: nem vehetik eléggé igénybe a magyar eredményeket. Mindez természetesen nem abszolút értelmében fogható fel, hiszen az UNESCO és kiadványai, jóllehet rendkívül tekintélyesek, korántsem egyedüli fórumai a tudományos gondolat és eredmények nemzetközi cseréjének.

Nagyban-egészben a megfelelő változtatásokkal az előzőkben elmondottak érvényesek a többi szocialista országra is. Magyar vonatkozásban mindenestre felvetődik a gondolat, hogy a magyar társadalomtudomány nem kielégítő szereplése az UNESCO kiadványaiban mennyiben tudható be kizárólag az érdekelt szerkesztőségek elfogultságának, objektív okként a nyelvi nehézségnek és mennyiben volt teljes mértékben kielégítő a külföldre irányuló hazai tudományos és kulturális propaganda megszervezése. Az illetékes magyar szervek és intézmények a maguk részéről biztosították-e vajon szervezetten az anyagszolgáltatást az UNESCO kiadványaihoz, rendszeresen foglalkoztak-e ezekkel.

Az a tény, hogy néhány esetben illetékes magyar intézmények anyagot szolgáltatottak az UNESCO kiadványaihoz (pl. MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, MTA Közgazdaságtudományi Intézete) és ezekben Magyarország, a magyar társadalomtudomány megfelelően szerepelt, arra utal, hogy *az eredményes együttműködés formái közül mindenekelőtt a szervezett hazai anyagszolgáltatást kell biztosítani a megfelelő intézmények bevonása által.*

A hangsúly mind az anyagszolgáltatás, mind az UNESCO anyagokkal való foglalkozás tekintetében a *szervezettségen van*, mert már kialakult kapcsolatok is megszakadtak, vagy egyszeri anyagszolgáltatásra korlátozódtak (MTA Közgazdaságtudományi Intézete, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete).

Az eddig elmondottak alapján megállapítható, hogy a magyar társadalomtudomány UNESCO-kapcsolatainak alakulásában bizonyos — egyelőre alkomszerűen tapasztalható öröndetes fejlődés mellett — még több olyan nem szükségszerű fogyatékoság is fennáll, amelynek felszámolása csak közös erőfeszítéssel érhető el.

Nem tekinthető megnyugtatónak sem az UNESCO, sem a magyar tudomány nemzetközi kapcsolatai szempontjából, hogy az UNESCO-kiadványaiban nem ritkán, nem forrásértékű tájékoztatások szerepelnek Magyarországról, hogy fontos magyar publikációk nem szerepelnek a világszervezet tájékoztatói-bibliográfiai kiadványaiban.

Kívánatos, hogy közös erőfeszítés eredményeként a magyar tudományos élet kapcsolatai megfelelően alakuljanak az UNESCO-val, hogy a magyar társadalomtudomány eredményei az UNESCO kiadványai útján is hozzájárulhassanak a békés nemzetközi együttműködéshez, hogy a nemzetközi tudományos közvélemény az UNESCO kiadványai közvetítésével is reális képet nyerjen a magyar társadalomtudomány — és általában tudományunk — eredményeiről.

Az alkotó, kezdeményező együttműködés terén tehát mindkét részről van még tennivaló, és a magyar társadalomtudományi intézmények az UNESCO kiadványai iránti megbecsüléstől vezettetve és elismerve ezek pozitív szerepét a nemzetközi tudományos együttműködésben, vállalni tudják az együttműködésből a reájuk háruló feladatokat.